

УДК 343.611.1

DOI 10.33244/2617-4154.1(18).2025.203-210

Д. І. Лопашук,
канд. юрид. наук,
Державний податковий університет
e-mail: lopashchukdmitry@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6360-2119

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються питання, які стосуються визначення окремих термінів, які найчастіше використовуються в ході дослідження проблематики кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Зокрема, з'ясовано етимологію термінів «категоріальний», «понятійні», «інтерпретації», «охорона», «глобалізація», «зовнішньоекономічна діяльність» та ін., а також зроблено спробу з'ясування історичної появи та розвитку окремих із них.

Відстежено історичні витоки понять «глобалізація» і «зовнішньоекономічна діяльність» та поширення в Україні і в Світі таких негативних явищ, як «білокомірцева» та транснаціональна злочинності, які є вищим рівнем кримінальної еволюції.

У статті також з'ясовано, що з нарощуванням масштабів зовнішньоекономічної діяльності суттєво збільшилася кількість кримінальних проваджень, які вчиняються у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Серед них «товарна контрабанда», яка сприяє активному розвитку незаконного обігу наркотичних засобів, зброї, фальшивої валюти, незаконному переміщенню через митний кордон України стратегічно важливих товарів, історичних і культурних цінностей, цінних порід лісу тощо.

Наведено авторське розуміння поняття «категоріально-понятійні інтерпретації кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності».

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, кримінально-правова охорона, глобалізація, категоріально-понятійні інтерпретації, кримінальний закон, кримінальне законодавство.

Мета статті полягає в дослідженні категоріально-понятійних інтерпретацій кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності та з'ясуванні в цьому аспекті етимології окремих слів і словосполучень, які використовуються в ході дослідження проблематики, пов'язаної із сферою ЗЕД.

Постановка проблеми. Кримінально-правова охорона зовнішньоекономічної діяльності є одним із пріоритетних напрямів діяльності нашої держави, який потребує постійного

теоретичного осмислення та аналізу. Саме тому доцільно в цьому контексті дослідити окремі слова, словосполучення та поняття (категоріально-понятійні інтерпретації), які використовуються або можуть бути використані в ході наукових досліджень проблематики у сфері ЗЕД. Оскільки точність їх використання має важливе не тільки теоретичне і практичне значення, але й законотворче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання категоріально-понятійних інтерпретацій кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності на рівні дисертаційних та монографічних досліджень українськими правниками фактично не досліджувалося. Як показав аналіз, в Україні взагалі відсутні наукові праці, які стосуються кримінально-правової охорони ЗЕД. З подібної тематики опубліковано лише декілька праць, і то – кримінологічної спрямованості. Зокрема В. О. Білецький та Т. В. Мельничук захистили дисертації: «Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності» (1999) і «Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження» (2009) – відповідно. Це свідчить, що наразі в теорії кримінального права виникла нагальна потреба в дослідженні питання кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, в частині категоріально-понятійних інтерпретацій кримінально-правової охорони ЗЕД.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався всесвітньою глобалізацією. Економічні процеси перейшли на наднаціональний рівень та стали розвиватися в умовах глобальної інтеграції й уніфікації в економічній, політичній і культурній сферах. Економіка (міжнародний бізнес) набрала планетарного значення. З'явилися інтегровані суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. З'явилися союзи та групи держав об'єднані спільною ідеєю і метою. Але водночас із позитивними змінами, які принесла глобалізація в сучасне життя, з нею пов'язують також поширення таких негативних явищ, як «білокомірцева» та транснаціональна злочинність, які є вищим рівнем кримінальної еволюції. А їх особливістю є те, що потерпілим у цих діяннях є держава.

Про те, що «глобалізація являє собою чинник, який визначає розвиток злочинності», вже визнано на рівні Організації Об'єднаних Націй [1; 2].

Не залишилася осторонь цих процесів і Україна. Особливо це стало помітно після 16 травня 2008 року, коли Україна стала повноправним членом Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Вступ нашої країни в цю організацію відкрив широкі перспективи для розвитку національної економіки. Але водночас приніс в Україну й проблеми кримінального характеру. Участь України в СОТ, зокрема, стала трампліном для інтеграції частини української «білокомірцевої» злочинності в транснаціональну злочинність. Як наслідок, в Україні з'явився новий вид злочинів – кримінальні правопорушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Але щоб отримати загальне розуміння, що це за такий вид кримінальних правопорушень, не вдаючись у його кримінальну та кримінологічну складові, необхідно дослідити його категоріально-понятійні інтерпретації. Тобто без окреслення наукового доробку і визначення методологічних засад з'ясувати сутність та етимологію окремих понять, які

використовуються вченими-правниками та практичними працівниками в ході дослідження проблематики (сукупності проблем) злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Тому що будь-яке наукове дослідження завжди розпочинається з вивчення та розуміння основних понять через їх семантичний аналіз. Або, інакше кажучи, з вивчення значення слів і їх складових.

Для висвітлення понять «глобалізація» і «зовнішньоекономічна діяльність» нам насамперед необхідно з'ясувати, що ж таке «категоріально-понятійна інтерпретація».

Це поняття можна з'ясувати за допомогою розкриття етимології трьох термінів, з яких воно складається: «категоріальний», «понятійний» і «інтерпретація».

З Академічного тлумачного словника української мови вбачається, що термін «категоріальний» є похідним поняттям від поняття «категорія». Там же дається філософське та наукове визначення цьому терміну. Зокрема, під філософським визначенням терміна «категорія» розуміється «основне логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, які існують у реальній дійсності», а з наукової точки зору цей термін розглядається як родове поняття, що означає певний «розряд предметів, явищ і т. ін. або їх важливу спільну ознаку» [3, с. 118]. З цього можна зробити висновок, що «категорія» – це узагальнене поняття, що відображає найважливіші взаємозв'язки реального, об'єктивного світу та процесу пізнання.

У будь-якій науці «категорії» відіграють важливу роль, оскільки буквально пронизують все наукові пізнання й об'єднують їх у певну визначену сукупність, тобто являють собою наукові узагальнення, в яких відбувається сутність науки та відображаються її характерні риси [4].

Інший термін, який виявляє для нас певний інтерес, є термін «понятійний» або «поняттєвий». Цей термін «характеризується прямою відповідністю предметної віднесеності до поняттєвої» та відбиває певний рівень пізнання об'єктивної дійсності» [5].

Третє поняття – «інтерпретація» – «розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення» [5].

А отже, категоріально-понятійна інтерпретація – це розкриття та тлумачення за допомогою мовних знаків (слів і словосполучень) філософсько-правових конструкцій і понять, які використовуються під час дослідження й освоєння правових явищ. Категоріально-понятійна інтерпретація використовується поряд з принципами і законами діалектичної логіки та догматичними методами пізнання.

А тепер, коли ми з'ясували, що таке категоріально-понятійна інтерпретація і дали визначення цьому поняттю, доцільно з'ясувати категоріально-понятійну інтерпретацію кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності загалом.

Серед понять, які в цьому аспекті виявляють для нас інтерес, насамперед – це терміни «глобалізація» і «зовнішньоекономічна діяльність».

Термін «глобалізація» походить від англійських слів: globalization (ім.) – перетворення явища на глобальне, тобто таке, що охоплює весь світ і стосується всього людства, «global» (прикм.) – глобальний, планетарний, світовий та globalize (дієсл.) – перетворювати певне явище на глобальне, глобалізувати. Зі свого боку корінь цих слів був запозичений

у латинській мові, в якій є схоже за прописом і звучанням слово «globus» та яке переводиться українською як «глобус» або «земна куля».

Уперше слово «глобалізація» або в оригіналі «globalization» набуло свого нинішнього змісту в статті професора Гарвардської школи бізнесу Теодора Левітта «Глобалізація ринків» («The globalization of markets»), яку він опублікував 1983 року: «Gone are accustomed differences in national or regional preference. Gone are the days when a company could sell last year's models – or lesser versions of advanced products – in the less developed world. And gone are the days when prices, margins and profits abroad were generally higher than at home. The globalization of markets is at hand. With that, the multinational commercial world nears its end, and so does the multinational corporation» [6]. Що у вільному перекладі українською означає: «Зникли звичні відмінності в національних або регіональних уподобаннях. Зникли часи, коли компанія могла продавати минулорічні моделі – або спрощені версії передових продуктів – у менш розвинених країнах. І зникли часи, коли ціни, маржа та прибутки за кордоном традиційно були вищими, ніж удома. Настала ера глобалізації ринків. Із цим завершується епоха багатонаціонального комерційного світу, як і епоха багатонаціональної корпорації» [6].

Так, уперше Левітт відкрив та подарував цивілізованому світові «глобалізацію» у тому контексті, в якому ми розуміємо її сьогодні.

У зв'язку зі стрімким розвитком глобалізаційних процесів, зростанням обсягів світової торгівлі та інших форм міжнародного обміну, які сприяють інтеграції та відкритості світової економіки, багато українських підприємств зосереджуються на освоєнні закордонних ринків товарів, капіталу та робочої сили, тобто активізується зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання [7].

На відміну від виразу «глобалізація» установити, де і за яких обставин було вперше вжито словосполучення «зовнішньоекономічна діяльність», неможливо. Відомо лише те, що вперше цей вираз став використовуватися в другій половині XX століття. Тобто в повоєнні роки, коли активно розпочався розвиток міжнародних економічних відносин та коли виникла необхідність у наддержавному координуванні інвестиційних та торгових потоків. Як наслідок, для регулювання міжнародної торгівлі й економічної корпорації було створено Міжнародний валютний фонд (МВФ, 1945) та Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ, 1947). На теренах сучасної України вперше в офіційних документах цей термін став використовуватися в середині 70-х років минулого століття.

Під терміном «зовнішньоекономічна діяльність» розуміють діяльність господарюючих суб'єктів, яка пов'язана із зовнішньою торгівлею товарами, роботами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності, здійсненнями фінансових операцій, з діяльністю держави з регулювання цих відносин, з питаннями економічної взаємодії з міжнародними організаціями й установами тощо.

Для сучасної української компанії, яка хоче завойовувати нових клієнтів, вихід на міжнародні ринки збуту є пріоритетним завданням. Відповідно до п. 8 ст. 1 Закону України від 16 квітня 1991 року «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних

суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Простіше кажучи, зовнішньоекономічна діяльність – це галузь господарської діяльності, яка нерозривно пов'язана з експортно-імпортними операціями, основою яких є взаємодія між економічними суб'єктами, які представляють різні держави [8].

Водночас варто зазначити, що організації можуть не тільки продавати чи купувати один в одного товари (послуги), а й здійснювати спільні проекти, вкладати інвестиції, надавати кредитні позики – всі ці дії підпадають під визначення зовнішньоекономічної діяльності.

Але із нарощуванням масштабів зовнішньоекономічної діяльності збільшилася також кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із ЗЕД.

Актуальність цієї проблеми підтверджується законодавчими новелами, які останнім часом були закріплені в Кримінальному кодексі України (далі – КК України). Серед них – криміналізація товарної контрабанди (ст. 201-3 КК України), на якій уже досить тривалий час наполягав Європейський Союз. А також закріплення в КК України: статті 201-1 «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев», статті 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» та статті 201-4 «Контрабанда підакцизних товарів» [8, с. 111–114].

Такі зміни до кримінального законодавства є актуальними та своєчасними. Тому що саме контрабанда сприяє розвитку незаконного обігу наркотичних засобів, зброї, фальшивої валюти, незаконному переміщенню через митний кордон України стратегічно важливих товарів, історичних і культурних цінностей, цінних порід лісу тощо.

Криміналізація цих діянь пов'язана із серйозними загрозами, які не дають змогу розвиватися зовнішньоекономічній діяльності в законодавчо визначеному руслі.

Крім термінів «глобалізація» і «зовнішньоекономічна діяльність», важливим є також з'ясування сутності виразу «кримінально-правова охорона».

Як зазначав професор В. К. Матвійчук, який досить глибоко досліджував це питання, що з аналізу опублікованих юридичних джерел вбачається, що їх автори досить часто звертаються до поняття «кримінально-правова охорона», але саме звертання до нього ще не вказує на спробу його розкриття [9, с. 38].

А тому для з'ясування поняття «кримінально-правова охорона», яке має важливе значення як для теоретичного пізнання, так і практичного розуміння цього терміна, звернемося до довідкової літератури та публікацій.

Як бачимо, цей вираз теж складається із трьох термінів: «кримінальний», «правова» та «охорона». Але оскільки аналіз цих трьох понять є досить ємним і потребує дослідження на рівні наукових праць, тому в цій статті ми опосередковано зосередимося лише на понятті «охорона». Щодо інших термінів – «кримінальний» і «правова» – то у висновку будемо виходити із наявних публічних знань щодо них.

Термін «охорона» в різних джерелах трактується по-різному. В одних – «стерегти, сторожити, боронити, захищати, відстоювати, заступати, тримати в цілісному, рятувати;

в інших – охороняти кого, чого, оберігати, стерегти; в деяких – оберігати від небезпеки кого, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху, оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди, захищати від чого-небудь» [9, с. 39].

А отже, виходячи зі змісту тлумачення поняття «охорона», можна зрозуміти під цим терміном (поняттям, функцією) також й охорону окремих сфер діяльності, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яка передбачає систему «попереджувальних, заборонювальних, відтворювальних, контрольних, каральних і заохочувальних законодавчих заходів, спрямованих на збереження оптимальної якості...» [9, с. 39] у ній.

На відміну від правової охорони, яка здійснюється за допомогою і на підставі абстрактного права, то кримінально-правова охорона здійснюється, виходячи із завдання кримінального права.

Серед основних завдань (функцій) кримінального закону є охоронна функція, тобто кримінально-правова охорона суспільних відносин, зокрема і в зовнішньоекономічній діяльності.

А отже, під кримінально-правовою охороною зовнішньоекономічної діяльності необхідно розуміти систему заходів, спрямованих на забезпечення охорони суспільних відносин у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що категоріально-понятійна інтерпретація кримінально-правової охорони у сфері зовнішньоекономічної діяльності – це розкриття та тлумачення за допомогою мовних знаків (слів і словосполучень), філософсько-правових конструкцій і понять, які використовуються або можуть бути використані в ході дослідження правових явищ, пов'язаних з кримінально-правовою охороною зовнішньоекономічної діяльності.

Поняття «глобалізація» (глобальний, планетарний, всесвітній) і «зовнішньоекономічна діяльність» («міжнародний бізнес») у сучасному їх розумінні з'явилися у вжитку в другій половині XX століття – у період інтенсивного розвитку світової економіки. Ці два явища нерозривно пов'язані між собою.

Особливістю зовнішньоекономічної діяльності є те, що потерпілим у цих діяннях є держава. Найбільшу загрозу для економіки країни у сфері ЗЕД становить контрабанда. У зв'язку з цим українським законодавцем внесено зміни до чинного Кримінального кодексу України в частині боротьби з так званою «товарною контрабандою».

Динамічний розвиток суспільних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності зумовлює необхідність постійного наукового переосмислення кримінально-правових заборон, які існують у цій сфері, та активізації пошуку суспільно небезпечних форм поведінки, які для кримінально-правової боротьби з ними потребують фіксації в законі як злочинних та кримінально караних. Усе це сприяє встановленню ефективних шляхів боротьби зі злочинами у сфері зовнішньоекономічної діяльності й активній протидії їм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність: деструктивний феномен глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. URL : <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/440/415> (дата звернення: 07.01.2025).

Лопациук Д. І. Категоріально-понятійні інтерпретації кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності

2. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. 2010. URL : http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf (дата звернення: 07.01.2025).
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : в 11 томах. Том 4. 1973. С. 118.
4. Категоріальний апарат педагогіки: визначення і категорії. 2019. URL : <https://moyaosvita.com.ua/pedagogika/kategorialnij-aparat-pedagogiki-viznachennya-i-kategori%D1%97/#i-3> (дата звернення: 07.01.2025).
5. Словник української мови : в 11 томах. Том 11. 1980. С. 688. URL : <http://sum.in.ua/s/kateghorija> (дата звернення: 08.01.2025).
6. Theodore Levitt. The globalization of markets». URL : <http://www.vuw.ac.nz/~caplabtb/m302w07/Levitt.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).
7. Конкурсна робота. Науково-дослідна робота на тему: «Особливості управління міжнародною діяльністю суб'єктів господарювання в умовах глобалізації». 2021. URL : https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Concursi_naukovih_robit/2021/gruden/soop/1pl/globalizacija/konkursna_robita_globalizacija.pdf (дата звернення: 17.01.2025).
8. Кримінальний кодекс України. Станом на 01.03.2024. С.: ТОВ «ВВП HOTIC», 2024. 248 с.
9. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. К. : Азимут-Україна, 2005. 464 с.

REFERENCES

1. Zharovska H. P. Transnatsionalna orhanizovana zlochynnist: destruktivnyi fenomen hlobalizatsii. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. № 2. URL : <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/440/415> (data zvernennia: 07.01.2025).
2. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. 2010. URL : http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf (data zvernennia: 07.01.2025).
3. Slovnnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovnnyk (1970–1980) : v 11 tomakh. Tom 4. 1973. S. 118.
4. Katehoriialnyi aparat pedahohiky: vyznachennia i katehorii. 2019. URL : <https://moyaosvita.com.ua/pedagogika/kategorialnij-aparat-pedagogiki-viznachennya-i-kategori%D1%97/#i-3> (data zvernennia: 07.01.2025).
5. Slovnnyk ukrainskoi movy : v 11 tomakh. Tom 11. 1980. S. 688. URL : <http://sum.in.ua/s/kateghorija> (data zvernennia: 08.01.2025).
6. Theodore Levitt. The globalization of markets». URL : <http://www.vuw.ac.nz/~caplabtb/m302w07/Levitt.pdf> (data zvernennia: 10.01.2025).
7. Konkursna robota. Naukovo-doslidna robota na temu: «Osoblyvosti upravlinnia mizhnarodnoiu diialnistiu subiektiv hospodariuvannia v umovakh hlobalizatsii». 2021. URL : https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Concursi_naukovih_robit/2021/gruden/soop/1pl/globalizacija/konkursna_robita_globalizacija.pdf (data zvernennia: 17.01.2025).

Лопачук Д. І. Категоріально-понятійні інтерпретації кримінально-правової охорони зовнішньоекономічної діяльності

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Stanom na 01.03.2024. S.: TOV «VVP NOTIS», 2024. 248 s.

9. Matviichuk V. K. Kryminalno-pravova okhorona navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : monohrafiia. K. : Azymut-Ukraina, 2005. 464 s.

D. I. Lopashchuk. CATEGORICAL AND CONCEPTUAL INTERPRETATIONS OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

The article deals with the issues related to the interpretation of certain terms which are most often used in the course of studying the problems of criminal legal protection of foreign economic activity (FEA). In particular, the author elucidates the etymology of the terms “categorical”, “conceptual”, “interpretation”, “protection”, “globalization”, “foreign economic activity”, etc., and also attempts to clarify the historical emergence and development of some of them.

The author traces the historical origins of the concepts of “globalization” and “foreign economic activity” and the dissemination of such negative phenomena as “white-collar” and transnational crime in Ukraine and across the world, which are the highest level of criminal evolution.

The article also reveals that due to the increase in the scale of foreign economic activity, the number of criminal proceedings committed in the field of foreign economic activity has significantly increased. Among them is “commodity smuggling”, which contributes to the active development of illicit trafficking in drugs, weapons, counterfeit currency, illegal movement of strategically important goods, historical and cultural values, valuable forest species, etc., across the customs border of Ukraine.

The original author's understanding of the concept of “categorical and conceptual interpretations of criminal legal protection of foreign economic activity” is presented.

Keywords: foreign economic activity, criminal legal protection, globalization, categorical and conceptual interpretations, criminal law.

Стаття надійшла до редколегії 17 січня 2025 року